

ATATÜRK CUMHURİYETİNİN LÂİKLİK İLKESİ

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ

Kanaatimizce Atatürk Cumhuriyeti'ni en iyi karakterize edecek nitelik onun lâik niteliğidir. Zira lâiklik gerçekleşmez, devamlı ve titiz bir saygı görmezse, Kemalist inkılâbın hedefi olan demokratik ve bağımsız millî Cumhuriyet'in varlığı tehlikeye düşeceği gibi, bir diğer hedef olan Türk toplumunu çağdaşlaştırma çabası da iflâsa uğrar ve toplumumuz yeniden Orta Çağ'ın karanlığına gömülür.

Mukaddesatçı düşünce akımları ile şeriatçı ve gerici propagandaların devamlı kıvılcıkları ve milletlerarası komünizm'in Türkiye'ye uygulamak istediği "Komünizm ve Yobazlık el-ele" taktiği veya daha doğru bir deyimle: Komünizmi, köye ve millete yobaz eli ile bulaştırma stratejisi, Cumhuriyet'i koruma ile görevli her yurtseverin her zamankinden daha uyanık olmasını gerektirmektedir.

Onun içindir ki lâik Cumhuriyet konusu üzerinde durmak ve memleketimizin özellikle siyasî bakımdan kronik bir bünye hastalığı olan "din istismarcılığı"nın önlenmesinin önemini belirtmek istiyoruz.

Bilindiği gibi lâiklik, batılı demokrasi anlayışında kişilik, hürriyet ve eşitlik gibi, akıl ve vicdan özgürlüğünün bir sonucudur. O halde, dinin ve devletin akıl ve vicdan üzerinde hiçbir baskıda bulunmaması gerçeği, akıl ve vicdanın kısaca toplum ve devletin dinin emrinde olmaması gerektiği, İlk ve Orta Çağlarda değil, Yeni Çağ'da anlaşılmıştır.

Ne var ki, din ve devlet ayrılığı prensibi, batıda yüzyıllardan beri derece derece uygulama alanı bulduğu halde, Osmanlı Devleti'nde, bugün Suudî Arabistan'da uygulandığı şekilde devlet, toplum ve dinin kaynaştığı teokratik devlet şekli uygulanmıştır.

Bu teokrasi sistemi, özellikle İmparatorluğun gerileme ve çöküş devrinde tam bir kara taassup haline gelmiş, bu taassup İslâm dininin esas itibariyle liberal olan niteliğini soysuzlaştırarak, bir taraftan devlet bünyesini çürütürken, diğer taraftan Türk toplumunu batı medeniyetine sımsıkı kapayarak, ülkemizi geri bir Orta Çağ toplumu halinde tutmakta direnmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküşünün baş sorumlusu olmuştur.

Tanzimat'tan sonra hazırlanan batıya açılma ve yönelme hareketinin gerek devlet, gerek toplum yapısında, bir çağdaşlaşma gerçekleştirmediği ve yapılan girişimlerin "idare-i maslahat" ve "taklit" seviyesini aşamadıkları malûmdur.

Kemalist dünya görüşünün akılcılık ve ilimcilik niteliğinin Atatürk'ü, akla ve ilme dayanan batılı anlamda bir toplum ve devlet kurmaya götüreceği muhakkaktır. İşte lâik Cumhuriyet bunun eseridir. Ancak lâiklik hedefine yürüyüşte çeşitli aşamalardan geçildiği de unutulmamalıdır. Bu aşamaların birincisi teokratik devletin dayanağı olan saltanatın 1922'de ortadan kaldırılmasından ve onun yerine ulusal egemenlik temeline dayanan Cumhuriyet'imizin 29 Ekim 1923'te ilân edilmesinden sonra, 3 Mart 1924'te halifelik kaldırılması olmuştur.

Halifelik kaldırılması ile, bir taraftan Cumhuriyet'in temelleri sağlamlaştırılıyor, diğer taraftan lâik ve çağdaş toplumun gerçekleştirilmesi yolunda cesur bir atılım yapılmış oluyordu. Anayasa'da devlet dini ile ilgili hükümlerin ayıklanması ve lâiklik prensibinin açıklıkla kabul edilmesi bu gelişmenin normal sonuçlarıdır.

Devletin varlığını tehlikeye düşüren ve akılcılık ve modernleşme hareketini köstekleyen gerici zihniyetin yuvaları olan tekke ve zaviyelerin kapatılması ve tarikatların yasaklanması lâiklik yönünden bir diğer önemli aşama olmuştur.

Atatürk'ün dediği gibi: "Hiçbirimiz tekkelerin irşadına muhtaç değiliz. Biz medeniyet, ilim ve fenden kuvvet alıyoruz, başka birşey tanımıyoruz. Tekkelerin gayesi, halkı, meczup ve aptal yapmaktır. Halbuki halk meczup ve aptal olmamaya karar vermiştir. Medeniyet yolunda Türkiye, şeyhler, dervişler memleketi olamaz". Nitekim 30 Kasım 1924 tarihli kanun ile bütün tekke ve zaviyeler kapatılmış ve bütün tarikatlar yasaklanmıştır.

İslâm dininin Hıristiyanlık'tan önemli farklar arzetmesi Türkiye'de lâikliğin önemini daha da arttırır ve ona bir özellik sağlar. Şöyle ki: Hıristiyan dini sadece ruhanî ve manevî bir egemenlik iddia etmiş, dünya ile, yani maddî ve cismanî egemenlik ile ilgisi olmadığını açıklamıştır. Oysa İslâm dini, dünya ve ahiret ile ilgili kuralların bütününe içine alır; din ve devlet birbirleri ile karışmış ve kaynaşmıştır. İslâm dininin bu özelliği din ile devletin ayrılmasını imkânsız kılar. Bu karışma ve kaynaşma İslâm dininin, liberalizmine uyulduğu zaman zararlı olmamış, fakat zamanla bütün İslâm memleketleri için "Batı" karşısındaki gerilemenin başlıca âmili olmuştur.

Bu nedenle ülkemizde lâikliğin yerleşmesi, Batı ülkelerinde olduğu gibi din ve dünya ilişkilerinin düzenlenmesinden ziyade, dünya müesseseleri ve

münasebetlerini onlarla karışıp kaynaşmış olan dinden sıyırma ve kurtarma çabasıdır. Evet, dinsiz toplum olmaz. Fakat dinî hayatın boş bırakılarak, halkın, kara taassubun pençesine terkedilmesinin din adına yapılmış korkunç ihanetlere yol açtığını Osmanlı ve Cumhuriyet tarihimiz sayısız örneklerle göstermektedir. Kabakçı Mustafa İsyanı, 31 Mart Vakası, Millî Mücadele'de Konya İsyanı, Şeyh Sait Ayaklanması, Menemen'de Kubilây Faciası ve Said-i Nursî olayları ve nihayet 1978 yılı sonundaki Kahraman Maraş sadece birkaç örnektir.

İşte bunun içindir ki, 1961 Anayasası 19. maddesi ile, bir taraftan vicdan ve din hürriyetini garanti altına alırken, diğer taraftan bu hürriyetlerin kötüye kullanılmasını önlemiştir. "Kimse devletin sosyal, iktisadî ve hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacı ile her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını veya dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtan gerçek ve tüzel kişiler hakkında kanunun gösterdiği hükümler uygulanır ve siyasî partiler Anayasa Mahkemesi'nce temelli kapatılır". Nitekim ordunun 12 Mart müdahalesinden sonra, ülkemizdeki Millî Nizam Partisi bu maddeye istinaden Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmıştır.

Nitekim buna benzer bir hüküm 1982 Anayasası'nın 24 üncü maddesinde de yer almıştır: "Kimse Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz."

Sadi Irmak, son yıllarda yayımlanan Atatürk Devrimleri Tarihi adlı eserinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileyişinin başlıca nedenini ve Türk İnkilâbı'nın niçin zorunlu olduğunu, kanaatimizce çok güzel bir şekilde açıklamaktadır. Yazara göre, 16. asrın sonlarına kadar iman gücü ile ateşlenen millî dinamizm, üstün bir savaş tekniği, gelişmiş refah ve organizasyon sayesinde, Osmanlı İmparatorluğu en kuvvetli ve ihtişamlı bir devlet olmuştu. Kanunî devri bu ihtişamın zirvesini teşkil eder. Ne çare ki, dış görünüşteki bu haşmete rağmen geri kalışımızın tohumları bu devirde atılmıştır. Çünkü dünya yeni bir ekonomi düzenine giriyor, yeni bir zihniyet doğuyordu. Yani, yeni bir dünya doğuyordu. Osmanlı İmparatorluğu işte bu yenileşmeye ayak uyduramamıştı. Geri kalışımızın ve sonra inkilâplar yapmaya mecbur kalışımızın derindeki sebebi budur. Sayın Irmak'a göre,

Avrupa'da çağ kapatıp çağ açan üç büyük teknik yenilik; pusulanın geliştirilmesi, barutun toplarda kullanılması ve özellikle matbuanın bulunması ile bilginin büyük kitlelere yayılması idi. Batılıların denizlere açılması ve müstemlekecilik politikaları dünya servetlerini ayaklarına akıtmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu ise, bu yeni harekete katılmamış, sadece fütuhat peşinde koşmuştu. İmparatorluğun aslı unsuru olan Türkler, mal ve canları ile fütuhatın yükünü taşıyorlar ve gitgide fakirleşiyorlardı. İktisadî denge Türkler aleyhine bozulmuştu.

Yazarın değindiği asıl önemli gerçek şudur: Dünya yalnız ekonomi bakımından değişmekle kalmıyordu. Fikir ve zihniyet bakımından da, çok büyük bir değişiklik olmuştu. Bu değişikliğin genel adı hümanizm'dir. Humanisme, Orta Çağ'lara özgü skolastik ve dogmatik dünya görüşünü bırakıp, aklın üstünlüğüne inanan bir görüşe geçmedir.

Hümanizm'in birinci eseri Rönesans'tır. Avrupa'nın yeniden doğuşu olan Rönesans hareketi, skolastiğin yerine aklın, nakilciliğin yerine gözlem ve deneyin, teokrasi yerine lâikliğin ikâme edilmesidir.

Müsbet ilimlerde Kepler, Kopernik, matematik, astronomi ve fiziğin temellerini atmışlar ve bunların ardından gelen Newton, mekanik ilmini yaratmıştı. Bu ilimlerin ışığı altında insan zekâsı, dünyayı ve kâinatı adım adım fethetmeye başlamıştı.

Hümanizm'in ikinci bir eseri reformasyondur. Protestanlığın hümanist bir hareket oluşunun sebebi sadece din alanında bir yenileşme meydana getirmesi değil, dinî konular dahil, her mevzuda, kilisenin dar çemberini yarması ve tenkit usulünün her alana uygulanabileceğini kabul etmesidir.

İşte Avrupa'da insan kafasına ışık getiren Rönesans ve reformasyon gibi iki hümanist hareket vuku bulurken, Osmanlı İmparatorluğu, bu hareketlere uzak ve yabancı kalmış, vahim bir gericilik hareketinin içine girmişti. 15. asırda Fatih'in himmeti ile İslâm dinini müsamahalı bir anlayış ile ele almak meylî hasıl olmuş iken, 16. Asır'dan itibaren dinî taassup, bütün ülkeyi ve idareyi sarmıştı.

Sadi Irmak'a göre, aslında İslâm dini, naklî (dogmatik) değil, akllî bir dindir. Hele müspet ilimleri, kimyayı Kuran'da bulmaya çalışmak, bu dini hiç anlamamaktır. Çünkü müspet ilimler sürekli bir tarzda değişmekte ve yenilenmektedir. Kuran insan aklının gelişmesi ile değişecek bilgileri ihtiva edebilir mi? Eğer etse idi: "İlmi Çin'de de olsa gidip arayınız" hadisine yer kalır mı idi?

Hiç şüphe yok ki, Atatürk inkılâbı, dini bir vicdan ve ahlâk prensibi olarak kabul edip ve onu dünya işlerinden ayırıp, hayatın her an değişen gerçeklerini pozitif ilimlere bağlamakla, din müessesesine de büyük saygıyı göstermişti.

Bu neden ile lâiklik Türk inkılâbının mihveri olmuştur. Türk inkılâbı, Rönesans'ın, reformasyonun ve müsbet ilimlerin tek yaratıcısı olan rasyonalizmi, yani akılcı felsefeyi benimsemiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde: "Halifelik kaldırılıyor, şeriat gidiyor, türbeler kapanıyor, şimdi ben ne olacağım?" sorusunu soran bir hocaya, Atatürk'ün verdiği cevap bugün de geçerlidir: "Adam olacaksın hocam".

Bilindiği üzere, hilâfetin kaldırılması Atatürk reformlarının en önemlilerinden birisidir. Bu reform ile lâikliğe giden en önemli adım atılmış, bizi çağdaş uygarlığa, demokratik sisteme lâik bir devlet ve toplum düzenine götürecektir. Özellikle bu engelin aşılması ile, tamamen açılmıştır. Zira halifelik ümmet düşüncesi üzerine kurulmuş bir müessesedir. Oysa Atatürk'ün liderliğinde Türk milletinin yaptığı Millî Mücadele Savaşı neticesinde kurulan çağdaş Türkiye "milliyetçilik" temelleri üzerinde yükselecektir.

Gerçekten 19. Yüzyıldan itibaren milliyetçilik akımının bütün dünyayı sardığını, buna rağmen Osmanlı Devleti'nin halifelğe önem vermediği devam ettiğini görüyoruz. Türk olmayan İslâm toplulukları, özellikle Araplar arasında, milliyet fikirlerinin kuvvetlenip yaygınlaştığı görmemezlikten geliniyor, bütün İslâmları bir idare altında birleştirmek hayalinden ibaret bulunan Panislâmizm macerası peşinde sürükleniliyordu.

Osmanlı Padişahı ve Halifesinin ilân ettiği "cihat" görmemezlikten gelinmiş, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ordularına karşı, İtilâf Devletleri ile bir olup, silâh kullanan Müslümanlar çıkmıştır. Ayrıca hilâfet merkezi olan İstanbul ve Türkiyemizin diğer birçok şehirleri, Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilâf Devletleri kuvvetleri tarafından işgal edilirken, Fransız ve İngiliz birlikleri içinde sömürgelerden getirilen Müslüman askerler de yer almıştır.

Atatürk bu gerçekler karşısında halifeliği kaldırarak, Türkiye'nin ulusal bir ülkü etrafında birleşmesini istiyordu. Ona göre Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çöküntü, halifeliğin 1517'de Yavuz Sultan Selim tarafından alınışından 50 yıl sonra başlamış bulunuyordu. Atatürk bugünün dünya düzeni içinde halifeliğin herhangi bir gücü ve anlamı kalmadığını anlamıştı; Birinci Dünya Savaşı'ndaki Osmanlı halifesinin "mukaddes Cihat" ilânına karşı, Mekke Şerifi'nin ordusu da bizi arkadan vurmuştu.

Atatürk'ün Kemalist Adalet Bakanlarından birisi olan Mahmut Esat Bozkurt Atatürk İhtilâli adlı eserinde, bu gerçek karşısında: "Türk'ün şerefi ve yükselmesi için kanlarımızı dökelim, fakat Yemen çölleri ve hilâfet müessesesi için değil" diyor.

Hilâfet müessesesinin devrini tamamlamış ve zararlı bir hal almış olmasına rağmen, memlekette Halifelîğe bağlı, gafil, fakat oldukça kuvvetli bir zümre vardı. Onun için Saltanat 1 Kasım 1922 de kaldırıldığı ve son Osmanlı Padişahı Vahdettin 17 Kasım 1922 de bir İngiliz gemisine sığınarak memleketinden kaçtığı zaman Meclis, Vahdettin'in Halifelîğini sona erdirmiş ve Halifelîğe Sultan Abdülaziz'in oğlu Abdülmecit Efendi seçilmiştir.

Ne var ki Saltanat ve Hilâfet ayrılırken Halifenin hakları iyice belirmemiş, Meclis içinde ve dışında bazı kimseler Halifeye siyasî ve idarî yetkiler verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Halifelik yüzünden Türkiye'nin iç ve dış politikasını iki başlı olmaktan kurtarılamadığı ve Saltanatın da hilâfet örtüsü altında devam ettirilmek istendiği görülmüş, bunun üzerinde hilâfet, 3 Mart 1924 tarihli ve 431 Sayılı Kanun ile kaldırılmış, devrin Adalet Bakanı Seyit Bey bunu İslâm dünyasında yapılmış en büyük ve önemli bir inkılâp olarak nitelemiştir.

Gerçekten milletin bütün fertlerine aynı öğrenim ve eğitimi vermek esastır. Geçmişte hem medrese hem de modern okullardan yetişen iki ayrı insan tipinin zıt uygulamalarının ulusumuzu bunalımdan bunalıma sürüklediği, içinden çıkılmaz problemlerle karşı karşıya getirdiği bilinmektedir. Bu bakımdan Cumhuriyet yönetimi, birbirinden tamamen ayrı zihniyette insan yetiştiren okul ve medreseyi yan yana bırakamazdı.

Bunun içindir ki Atatürk, bütün ulusun bilimsel düşünceye dayanan lâik eğitimden geçmesini istemiştir. Yani zihinler hurafelerden arınmalı; yönümüzü, efsane ve rivayetlere dayalı kalıplaşmış inanışlar değil, aklın çizdiği yol, ulus gerçekleri ve yararı çizmelidir. Atatürk'e göre: "Eğitimidir ki ulusu ya özgür, bağımsız, güçlü ve yüce bir toplum halinde yaşatır, ya da onu tutsaklığa ve yoksulluğa sürükler". Atatürk'e göre yer yüzünde 300 milyondan çok İslâm vardır. Bunlar ana, baba ve öğretmen eğitimi ile yetişmekte, ahlâklı olmanın yolunu öğrenmektedirler. Ama acınacak gerçek şudur ki, bütün bu milyonlarca insan yığınları şunun ya da bunun tutsaklık zincirleri altındadır. Çünkü bu yığınlar bir ulusal eğitimden geçmemiştir. Yine Atatürk, 31 Ocak 1923'te İzmir'de halka yaptığı bir konuşmada, Cumhuriyet'in ilânından önce, eğitim ve öğretim birliğinden şöylece bahsetmektedir: "Milletimizin, memleketimizin irfan yuvaları bir

olmalıdır. Bütün memleket evlâdı, kadın ve erkek, oradan çıkmalıdır". Atatürk Mart 1923'te Meclis'te yaptığı bir başka konuşmada toplumumuzun ilerlemesi ve yükselmesi için bütün irfan yuvalarındaki eğitim ve öğretimin aynı doğrultuda olmasının şart olduğunu ve Şeriye Vekâleti ile Millî Eğitim Bakanlığı'nın düşünce ve çalışma birliği yapmalarını istemiş, fakat nihayet eğitim birliğini sağlayacak kesin adımı 1 Mart 1924'teki konuşması ile atarak, öğretim birliğinin gerçekleşmesini istemiştir. Bu konuşmadan ancak iki gün sonra, Meclis'te kabul edilen 3 Mart 1924 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu Türkiye dahilindeki bütün ilim ve öğrenim müesseselerini Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlamıştır. Kanun teklifinde: "Bir millet efradı, ancak bir terbiye görebilir; iki türlü terbiye ile bir memlekette iki türlü insan yetişir. Bu ise his birliğini, fikir ve dayanışma gayelerini toptan ihlâl eder" denilmiştir.

Eğitim birliği ilkesinin kanunlaşmasından sonra, Ankara'da Muallimler Birliği Kongresi'nde, 25 Ağustos 1924'te konuşan Atatürk, şöyle diyordu: "Millî ahlakımız, medenî esaslar ve hür fikirlerle beslenmeli ve kuvvetlendirilmelidir. Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, nesiller ister". Yine 22 Eylül 1924'te Samsun Ticaret Lisesi'nde Atatürk şöyle sesleniyordu: "Dünya'da her şey için; medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için, en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delâlettir".

Atatürk gibi büyük ve ulusal bir kahramanın liderliğinde, devrim kanunlarının çıkarılması mesele değildir. Asıl problem, bunun benimsenmesi ve uygulanmasıdır. Lâik eğitim karşısında çağ dışı eğitimin güçlenmesinin muhtemel tehlikesini sezen Kurucu Meclis'ler, 1961 Anayasası'nın 153. ve 1982 Anayasası'nın 174. maddesinde, Eğitim Birliği Kanunu'nu da diğer inkılâp kanunları ile birlikte güvence altına almıştır. Dumlupınar Zaferi nasıl vatan bütünlüğünü kurtarmışsa, millet bütünlüğünü kurtaran da eğitim birliği ve lâiklik devrimleridir. Atatürk için Türk'ü kurtarmak demek, onu akıl ve vicdan hürriyetine kavuşturmak, ona Yeni Çağ eğitimi vermek demektir. Millî Kurtuluşun temeli bunun içindir ki lâiklik ve eğitim birliğidir.

Türk toplumunu bir an önce çağdaş toplumun bir üyesi yapmak isteyen, kısaca Türk millet ve toplumunu çağdaşlaştırmak isteyen Atatürk, toplumumuzun çağımı çağdaşça yaşamaktan alıkoyan bütün engelleri ortadan kaldırmıştır. Bunlar arasında takvim değişmesi, metrik sistemin kabulü, hafta tatili ve saat reformu da yer almıştır.

1909 yılında Osmanlı Mebusan Meclisi'nde ezanî saatin (güneşin batışında on ikiyi göstermek üzere ayarlanan saat) bırakılarak, yerine bütün

uygar dünyanın kullandığı vasatî saatin kabul edilmesi fikri ileri sürülünce, bütün Meclis bir anda karışır. Merhum gazeteci Hüseyin Cahit, Mebusan Meclisi açılalı beri bu kadar patırtıya ilk defa sebebiyet veren şeye “saat kavgası” adını takmıştır. Ona göre: “Gözler dönmüş, sakallar karışmış, avaz avaz bağırıyorlardı. Meclis’in içi, mazinin karanlık asırlarından boğanma koyu, yırtıcı bir taassup tufanı içinde kalmıştı. Şeriate mugayir bir şey istemiyorlardı.”

Ne var ki, vaktiyle Osmanlı Mebusan Meclisi’ni allak bullak eden saat reformu, Atatürk Cumhuriyeti devrinin Meclisi’nde bir oturumda çıkıvermiştir. Gerçekten, 26 Aralık 1925’te TBMM’nin kabul ettiği 697 sayılı Kanun, ezanî saat esasını bırakmış, bütün dünyanın kullandığı modern zaman ölçüsü kabul edilerek, bir gün 24 saate bölünmüş ve gece yarısından sonra başlatılmıştır. Bununla, hem iç, hem de dış ilişkilerimizi karıştıran ve bütün ekonomik ve önemli işleri altüst eden bir düzensizliğe son verilmiştir.

Aynı gün, Meclis tarafından kabul edilen 698 sayılı Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun ile miladî takvim kabul edilmiş oluyordu.

Bilindiği gibi o zamana kadar takvim bakımından Arabî yılbaşı, yani hicret yılbaşısını kullanıyorduk. Bu hem dış memleketlerle ilişkimizi, hem de tarihî olay zamanlarının hesabını güçleştirmekte; medenî dünya ile olan ilişkilerimizin artması ise bu bakımdan bir birleşmeye gidilmesini zarurî kılmakta idi.

Nihayet 1931 yılında ve 1782 sayılı kanun ile, ağırlık ve uzunluk ölçüleri değiştirilmiş, arşın, okka, endaze gibi belirli olmayan; hem de bazı bölgelere göre değişen eski birimler kaldırılmıştır. Uygur ölçü birimleri olan onlu esasa göre yapılmış olan metre ve kilo esasının kabul edilmesi ile, hem ticarî ve iktisadî işlemler çok kolaylaşmış, hem de yurdun her yerinde tam bir ölçü düzeni kurulmuştur.

Kısaca, bu değişikliklerle Türk’ün dış hayatı düzene girmiş, dış düzenin değiştirilmesinin iç düzendeki yerleşmenin önemli şartı olduğu gerçeği çok iyi kavranmıştır. Nitekim bu zaruretlerle, kısa bir zaman önce, ancak 1970’li yıllarda İngiltere’nin de metrik sistemi kabul etmek zorunda kaldığını biliyoruz.

Hafta tatilinin cumartesi ve pazar gününe dayandırılması ve bu durumunun Ulusal Bayram ve Genel Tatil Günleri hakkındaki kanunda ifadesini bulması milletler arası ilişkilerin doğurduğu bir zorunluluktur.

En geniş anlamı ile lâiklik; din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. İlk, Orta ve Yeni Çağ'larda kurulan devletlerin hepsi din temeline oturmuş, hükümdarlar yetkilerini din ve Tanrı'dan almışlardır. Esas itibariyle, devlet işlerine karışmayan Hıristiyanlık da Orta Çağ'dan itibaren ağırlığını koymuş, dinsel kurallar, düşünce özgürlüğünü boğarak, yüzyıllarca süren Orta Çağ'da her biçim ilerlemeyi durdurmuştur. Buna tepki olarak doğan Rönesans ve Hıristiyanlık'ta Reform etkisi ile din, devlet işlerinden çekilmeye başlamış, ancak lâiklik ilkesinin devletin temeli olması, 1789 Fransız İnkılabı ile mümkün olmuştur. İslâm dünyası ise, bu gelişmenin dışında kalmış, Rönesans ile başlayan aydınlanma, İslâm topluluğuna girmemiştir.

Atatürk, yeni Türk Devleti'ni kurduğu zaman amacı, gelişmeyi ve ilerlemeyi boğan kuralların yönetim ilkelerinden arındırılması olduğu için, yeni devletin, Osmanlı Devleti'nin dinsel yapısından sıyrılmasını plânlamıştır. Esasen Misak-ı Millî sınırları içindeki yeni devletin, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklere başka Müslüman halkı tek ülke etrafında toplayan İslâmcı devlet politikasını izlemesi, kısaca siyasal bakımdan da dinsel olması artık gereksizdi.

Esasen İslâmcılığın yönetim ve hukuk kuralları, başlangıçta çok ileri iken, zaman ile yenilenmemiş ve içtihat kapısının tıkanması ile de değerlerini yitirmişlerdi. Zamana uymayı prensip olarak kabul eden İslâmcılığın; halkı Tanrı ile baş başa bırakmayı, din adamları ile dinsel kurumların devlet yönetiminden elini çekmeyi sağlayan girişimlere elverişli olduğu da ortada idi. Doğrusu istenirse, 1517'den beri Osmanlıların elinde bulunan Halifelik de dinsel değil, siyasal bir anlam taşır. Yavuz Selim, 1517'de Mısır'ı alınca, orada Mütevekkil adında bir adamı "Emanet-i Mukaddese" diye anılan kutsal eşyalarla birlikte İstanbul'a getirdi. İslâm dünyasının bu kutsal emanetlerinin İstanbul'da bulunmasından başka Osmanlı Saltanatının Halifelikle bir ilgisi yoktu. Halifeliğin en önemli şartı, Halifenin Peygamber'in Kureyş Kabilesi içinden çıkması idi. Nitekim hem ilk dört Halife, hem de Emevî ve Abbasî Halifeleri Kureyş Kabilesi'ne mensupturlar. 1258'de Hülâgû, Bağdat'ta son Abbasî Halifesi Mutasım'ı ailesi ile birlikte öldürtünce, gerçekten Halifeliğin ortadan kalktığı kabul edilmektedir.

Şiiler ise, halifeliği asla kabul etmemişlerdir. Onlara göre, Peygamber'den sonra, Hazreti Muhammed'in yeğeni ve aynı zamanda kızı Fatma'nın kocası, yani damadı olan Ali, Halife olmalı idi. Bu neden ile Şiiler yalnız Ali'nin ailesinin halifelik hakkını tanımışlar ve bunlara İmam adını vermişlerdir.

Şiiliğin 16. yüzyılda İran'ın resmî dini olduğunu, sadece Sünnî İslâm dünyasında saygı gösterilen bir sembol olan halifeliliğin, Osmanlı Devleti'nin gücünü yitirdiği zamanlarda, Osmanlı sınırları dışındaki Sünnî Müslümanlar tarafından dahi ciddiye alınmayarak, Osmanlı hükümdarlarının sadece bir Osmanlı halifesi olarak kaldığını görüyoruz. Bunun en tipik ve hazin örneğini, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlıların ilân ettiği Mukaddes Cihat'ın Müslümanların Osmanlı-Türk ordusuna karşı ayaklanma ve savaşmalarını önleyememesinde görüyoruz. Bu suretle Osmanlı halifeliliğinin de fiilen ortadan kalktığı anlaşılmıştır.

Halifeliliğin hukuken kaldırılması da zorunlu idi. Zira Cumhuriyet ilân edildikten sonra Cumhurbaşkanı'nın yanında, dinî bir güç ve fonksiyonu bulunmayan bir makamda Osmanlı ailesinden birinin oturması hem mantıksız, hem de genç Cumhuriyet'in geleceği bakımından zararlı idi. Nitekim saltanatın kaldırılıp Cumhuriyet'in ilân edilmesinden sonra, bazı iç ve dış çevreler, halife Abdülmecit'in etrafında toplanıyorlar ve onu siyasal bakımdan güçlendirmeğe çalışıyorlardı.

Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, 3 Mart 1924'de Halifeliliğin kaldırılması, Şeriye ve Evkaf Bakanlığı'nın ilgası ve Öğretimin Birleştirilmesi ile ilgili üç kanun kabul edildi. Halifeliliği kaldıran 431 Sayılı Kanun ile Osmanlı ailesinin erkek-kadın bütün üyelerinin ve damatlarının yurt dışına çıkarılmaları kararlaştırıldı. Padişahlık etmiş kişilerin bütün malları ulusa geçerken, aile üyelerinin mallarının bir yıl içinde tasfiyesi, aksi halde hükümetin bu malları satarak bedellerini onlara yollaması hükme bağlandı.

Şuna inanıyorum ki, Cumhuriyet kuşakları, gençlere Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü yeterince anlatamadıklarından, Türk çocukları dışardan kışkırtılmakla ideolojik düşman kamplara bölünerek birbirlerini öldürdükleri gibi, Atatürk'ün lâik ilkesini "İslâmiyete yapılmış en büyük hizmet" olarak yeterince anlatamadığımız müddetçe, yine iç ve dış düşmanların, temiz Müslüman çocuklarını Atatürk Cumhuriyeti'ne karşı daima kışkırtma tehlikesi vardır.

THE PRINCIPLE OF LAICISM IN ATATÜRK'S DEMOCRACY

(Abstract)

The features of the concept of laicism in the Turkish Republic founded by Atatürk are explained in this article. Laicism is a characteristic which best describes the democratic regime as Atatürk understood it. The author stresses the fact that the future of the independent and nationalist Turkish Republic which Atatürk aimed to create depends to what extent this principle is respected and preserved.